

1.01 Izvirni znanstveni članek

ČLANKI IN RAZPRAVE
ARTICLES AND PAPERS

UDK 929Vošnjak B:323(497.1)"1941/1945"

929Vošnjak B:314.151.1-054.7(73=163.6)"1947/1959"

Prejeto: 5. 5. 2017

Nekdanji diplomat Bogumil Vošnjak v času druge svetovne vojne in emigracije ter njegova prizadevnost za tržaško vprašanje

ALEKSANDRA GAČIĆ

doktorica zgodovinskih znanosti

Aleksandra Gačić, s. p., Rožnik 17, SI-3270 Laško

e-pošta: aleksandra.gacic@gmail.com

Izvleček

V članku so predstavljeni Vošnjakovo življenje in delovanje med drugo svetovno vojno ter njegovo prizadevanje po pobegu v ZDA za obnovitev Jugoslavije, kakršna je obstajala pred vojno. Prikazano je njegovo delovanje v Narodnem odboru za Slovenijo ter v ameriških institucijah in organizacijah. Poudarek je na njegovem izrednem zanimanju za tržaško vprašanje. Članek zajema tudi Vošnjakove poskuse pri povezovanju različnih frakcij med jugoslovanskimi emigranti. Raziskave temeljijo zlasti na gradivu Arhiva Republike Slovenije in arhiva Studia Slovenica, pri čemer gre za bogat vir njegovega še neobjavljenega dnevnika.

Ključne besede:

Bogumil Vošnjak, druga svetovna vojna, emigracija, Narodni odbor za Slovenijo, tržaško vprašanje, svetovalec v begunskih zadevah

Abstract

FORMER DIPLOMAT BOGUMIL VOŠNJAK AT THE TIME OF THE WORLD WAR II, EMIGRATION AND THE ISSUE OF TRIESTE

The article represents the life of Vošnjak and his functioning during the period between World War I and World War II, as well as his effort after he escaped to the USA, for the restoration of Yugoslavia as it existed before the war. It shows his actions in National Committee for Slovenia likewise in American institutions and organizations. The focus is given on his exceptional interest in Trieste question. The article also covers Vošnjak's attempts in connecting various fractions among Yugoslavian emigrants. Studies especially base on documents retrieved from Archive of the Republic of Slovenia and archive Studia Slovenica, whereby it is the rich source of his yet unpublished journal.

Key-words:

Bogumil Vošnjak, World War II, emigration, National Committee for Slovenia, Trieste question, consultant in refugee matters

Uvod

Uvodoma je nujno treba na kratko predstaviti predhodno življenje oziroma delovanje Bogumila Vošnjaka (1882–1959), ki ga je v politična in diplomatska dogajanja zavihtela predvsem prva svetovna vojna. Vidna je bila zlasti njegova vloga v Jugoslovanskem odboru (JO) (deloval v emigraciji v letih 1916–1919), ko je kot dejavni član svet opozarjal na Slovence in južne Slovane. Njegova prizadevanja so ga kot člana JO vodila na Krf, kjer je kot edini Slovenec podpisal *Krfsko deklaracijo*, čemur je sledila pot v ZDA, kjer je skušal slovenske izseljence pridobiti za podporo deklaraciji in prepričati ameriško javnost, da je južnoslovansko vprašanje možno rešiti le z razpustitvijo habsburške monarhije.¹

V letih 1919 in 1920 je kot generalni sekretar zastopal delegacijo Kraljevine SHS na mirovni konferenci v Parizu, za to funkcijo pa ga je predlagal Otokar Rybář, saj naj bi tudi Slovenci imeli svojega predstavnika. Avgusta 1919 je bil Vošnjak imenovan za enega izmed prvih štirih profesorjev Juridичne fakultete Univerze v Ljubljani, a se je moral mestu kmalu odpovedati, saj je bil poklican v ustavno komisijo in kot član Samostojne kmetijske stranke izvoljen za poslanca. Julija 1921 je na mestu izrednega poslanika in pooblaščenega ministra v Pragi zamenjal Ivana Hribarja, a je bil že novembra 1922, po njegovem mnenju neupravičeno, odpoklican. V letih 1923 in 1924 je kot pooblaščen minister »na razpoloženju« delal pri zunanjem ministrstvu pri meddržavnih pogodbah z Avstrijo, Italijo, Madžarsko, Albanijo in Veliko Britanijo, do leta 1928 pa je opravljal funkcijo načelnika oddelka za trgovinske pogodbe. Maja 1931 ga je vlada imenovala za delegata Kraljevine Jugoslavije pri Upravnem odboru Fonda B v Baslu, ki je reševal vprašanje madžarskih reparacij, a mu je čez čas bila odvzeta tudi ta funkcija, zaradi česar se je z državo praval vse do začetka druge svetovne vojne. Novembra 1931 je bil izvoljen za poslanca v Narodno skupščino, vmes po vzoru Masarykove akademije dela ustanovil Matico rada, ob nemški okupaciji Beograda pa se je pridružil gibanju Draže Mihailovića.²

Od avgusta 1945 do decembra 1947 je živel v Rimu. Spomladi 1946 je bil izvoljen za predsednika izvršnega odbora Slovenske demo-

ASS, t. e. 4, Vošnjak na stara leta v Washingtonu

¹ Gačič: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat*, str. 4; *Slovenski biografski leksikon*.

² Gačič: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat*, str. 5–6; *Slovenski biografski leksikon*.

kratske stranke (SDS) in postal podpredsednik Narodnega odbora za Slovenijo (NOS), kar je ostal do svoje smrti. Po prihodu v Washington decembra 1947 je navezal stike z nekdanjimi člani ameriškega kongresa, ki jih je poznal že od leta 1918, in preko njih skušal vplivati na odnos ameriških politikov do komunistične oblasti v Jugoslaviji. Delal je pri Odboru za neameriške dejavnosti pri poslanski zbornici, eno leto je predaval na univerzi v Kaliforniji in bil svetovalec Kongresne knjižnice v Washingtonu, ob koncu življenja pa svetovalec begunskega odseka v zunanjepolitičnem odboru senata. Ves čas bivanja v ZDA si je prizadeval združiti različne politične struje v emigraciji, da bi ustvarile enotno jugoslovansko politično predstavništvo. 16. 6. 1959 je po dolgotrajni in težki bolezni zaradi oslabelosti srca umrl v Washingtonu.³

Vošnjak med drugo svetovno vojno

Podatkov, kaj se je z Vošnjakom dogajalo tekom druge svetovne vojne, je malo, vendar je to možno vsaj deloma razbrati iz njegovega delno ohranjenega eseja, napisanega marca 1945. Ob samem pričetku vojne se je, tako kot davno tega že med prvo svetovno vojno, zavzemal predvsem za Primorje. Ker se je zavedal nevarnosti in dejstva, da v domovini ne bo mogel storiti veliko za rojake, je napel vse moči za beg, vendar prizadevanja niso obrodila sadu. Poskusil je s številnimi zvezami, a vse zaman. Še pred 6. 4. 1941 je odhitel v Sarajevo, nato se je v Boki Kotorski združil z nekdanjima članoma JO Josipom Mandićem in Milivojem Jambriščakom, v Perastu pa obiskal britanskega poslanika, a se je bil naposled prisiljen s soprogo Nado vrniti v Beograd.⁴

Po ženini smrti 17. 2. 1942⁵ je njegova odločitev, da pobegne iz Beograda, postala še močnejša. Zanj je v Italiji posredoval tudi sam princ Đorđe Karađorđević, a Vošnjak potnega lista ni dobil, ob vsem tem ga Italija nikakor ni spustila niti na slovensko ozemlje. Tudi posredovanje industrialca Ivana Čateka pri bratu Kimona Georogijeva, bolgarskega premierja v Sofiji, za Vošnjakov prihod v Bolgarijo je ostalo brez vidnega uspeha. Od Švicarja Alojzija Gossenreitera je dobil zanesljive informacije, da obstaja možnost prehoda iz Madžarske v Romunijo in Carigrad, vendar mu tudi to ni koristilo, saj je bil skoraj povsem brez finančnih sredstev. Edina rešilna bilka bi lahko bili samo še Nemci, s katerimi pa se v nobenem primeru ni želel pogajati glede »fremdenpassa« za Bolgarijo. Preden mu je dokončno uspelo oditi iz Jugoslavije, se je pisalo že leto 1944.⁶ A Vošnjak med krvavo vojno ni skrbel le za beg, temveč je bil dejaven, kolikor so mu takratne razmere dopuščale. V letih 1942–44 je deloval kot član protinemškega podzemlja in član ilegalnega Jugoslovanskega narodnega sveta.⁷ Pristopil je tudi k sodelovanju s četniškim gibanjem Draže Mihailovića, kar niti ne preseneča, saj je v njegovih stališčih našel tudi svoja dolgoletna prizadevanja, ki so izvirala še iz prve svetovne vojne,⁸ torej obstanek enotne Jugoslavije pod vodstvom dinastije Karađorđević. Tudi kraljeva vlada je upala, da bo lahko z Mihailovićevimi četniki in britansko pomočjo obnovila svojo oblast v Jugoslaviji po koncu divjanja vojne.⁹

³ Gačić: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat*, str. 6; *Slovenski biografski leksikon*.

⁴ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

⁵ SI AS 1039, fasc. 4, Georgijevičevo pismo Vošnjaku, 23. 2. 1942.

⁶ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

⁷ ASS, FV, t. e. 6, »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, 12. 7. 1951.

⁸ Petranović, Zečević: *Jugoslavija 1918/1984*, str. 447.

⁹ Pacor: *Jugoslovanska revolucija*, str. 353–354.

Vošnjak je pod Mihailovičevim okriljem delal osem mesecev in pri tem prišel v stik z amerškimi piloti.¹⁰ Med vojno je bilo kar nekaj Slovencev prisiljenih pobegniti tudi v Srbijo, le-te pa je večkrat obiskal Vošnjak, zlasti v letu 1943.¹¹ Porodila se mu je ideja, da bi v Beogradu ustanovili svetovalnico za zaposlitev izseljenih Slovencev, ki bi delala po navodilih Komiteja za naseljevanje. V pismu komisarju za notranje zadeve Milanu Aćimoviću je razložil, da je njegov predlog naletel na veliko odobravanje pri slovenskih podjetnikih v Beogradu, ki so bili pripravljeni pomagati pri ustanavljanju tovrstne svetovalnice.¹² Ker je bil že kot narodni poslanec pred vojno znan po tem, da je rad pomagal, kolikor je bilo v njegovi pristojnosti, so se nanj med vojno obrnili tudi številni slovenski begunci.¹³ A ker so bili v vojnih razmerah, tudi Vošnjak ni imel nikakršnega vpliva več, saj je le-ta začel pomenjati že veliko prej, še v času kralja Aleksandra. Vošnjak se je zato v odgovorih na prošnje opravičeval, da je celotna država v okupiranem stanju, a da so Slovenci kljub vsemu enaki Srbom kot v času pred vojno in da dodeljene službe nikakor niso miloščina, saj se z njimi postopa enakopravno, zaradi česar so se predhodno razburjali.¹⁴

Vošnjaka je neko posebno notranje čustvo gnalo, naj čim prej zapusti Beograd, kar se je izkazalo za pravilno odločitev, saj je bila 15. 4. 1944, le štiri dni po njegovem odhodu, bombardirana hiša v Beogradu, v kateri je stanoval. Ob obisku Ivana Kirbiša v Brezni, nekdanjega narodnega poslanika, je izvedel, da se v bližini občasno spuščajo ameriška in britanska letala, ki so s seboj vzela letala in pilote, ki so se ponesrečili na območju Srbije. Tu je Vošnjak vnovič videl priložnost za beg v tujino, zato se je iz Beograda ponovno vrnil v Takovsko okrožje in stopil v stik z amerškimi piloti v bližini Brezne. Čeprav je Vrhovna komanda na željo Američanov odredila Vošnjakov let na Bari, je nekajkrat prišel v spor s komandantom korpusa Dimitrija Lazarevića, ki ni želel odobriti njegovega odhoda. Ne le to, Lazarević je celo ukazal, naj četniški vojaki Vošnjaka

ASS, t. e. 4, Vošnjakova hiša po bombardiranju, april 1942

¹⁰ ASS, FV, t. e. 11, Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead, 28. 12. 1947.

¹¹ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

¹² SI AS 1039, fasc. 2, Vošnjakovo pismo Aćimoviću, brez datuma.

¹³ SI AS 1039, fasc. 22, Prošnje izseljencev v Kruševcu Vošnjaku, Kruševac, 4. 9. 1941; ARS, AS 1039, fasc. 22, Prošnje izseljencev za zmanjšanje šolskih taks, 3. 9. 1941.

¹⁴ SI AS 1039, fasc. 22, Odgovor na vprašanje, kak je pravni položaj Slovencev v Srbiji?, 9. 9. 1941.

nasilno odpeljejo. Slednji je predvideval, da se jim je zameril, ker ni simpatiziral z Vrhovno komando, saj je grajal velikosrbsko hegemonijo Mihailovičevega svetovalca pravnikar Stevana Moljeviča in zloglasnega duhovnika Momčila R. Djuiča, ki je razglašal, da bo najsrečnejši, ko bo Split srbski in pravoslaven. V oči je bodel predvsem Vošnjakov bratski koncept razmerja med Hrvati in Srbi.¹⁵

Vošnjakovo življenje v Rimu

Številni Slovenci so se zavedali, da bi zanje bilo zelo nevarno, če bi se vrnili v domovino, saj jih je po informacijah, ki so prihajale do njih, doma čakala ali zapor ali gotova smrt, kakor se je številnim tudi zgodilo. Zato so številni odšli v tujino, bodisi v Evropo bodisi v ZDA, Argentino ali Kanado.¹⁶ Ob koncu vojne je bil tudi Vošnjak seznanjen, da je Titova tajna policija OZNA prejela ukaz za njegovo likvidacijo. V skrbi za lastno življenje se je povezal s podpredsednikom vlade Miho Krekom, ki je komisijo za begunce in njihov povratek (Displaced Persons and Repatriation S/C) v Rimu obvestil o Vošnjakovi težavi in jo zaprosil, naj se slednjemu priskrbita hrana in začasna nastanitev v Italiji, dokler sam ne bi mogel skrbeti za svoje preživetje.¹⁷ Tako Vošnjaku ni preostalo drugega, kakor pobegniti iz Jugoslavije. Ko je na začetku julija 1945 bežal proti Italiji, je ob pogledu na Jadransko morje in Trst razočarano razmišljal: »Slovenci smo imeli ta največji jugoslovanski biser – in smo ga izgubili.«¹⁸ Tržaško vprašanje je postajalo vse bolj pereče ravno ob koncu druge svetovne vojne. Po pariški mirovni konferenci leta 1947 je postajala problematika Svobodnega tržaškega ozemlja med najpomembnejšimi točkami jugoslovanske zunanje politike.¹⁹ Sam Churchill naj bi Titu izjavil, da bo Jugoslavija sicer dobila Istro, nikakor pa ne Trsta.²⁰ Ob prihodu v Trst je Vošnjak bridko spoznal, da nikjer ni bilo table, na kateri bi pisalo Trst ali vsaj Trieste, prav tako ni slišal nobene slovenske besede in dobil občutek, da italijansko govorijo tudi Jugoslovani.²¹ Opozoriti velja, da je Vošnjak leta 1914 na nekem zborovanju v še mladostnem zanosu zaklical: »Trieste o nulla – ali bo Trst slovenski ali pa ga sploh ne bo!«²² A njegove želje iz mladosti se niso uresničile. Vošnjakov beg se je po besedah inženirja Ladislava Bevca kar zapletel, saj je moral oditi kot begunec, a z diplomatskim potnim listom, s katerim se je legitimiral. Na poti v Riccione se je ustavil v Anconi, kjer je svojo aktovko položil na klop v parku in le za trenutek odšel stran, a aktovka je izginila in z njo tudi diplomatski potni list.²³

Z nekaj manjšimi težavami je vendarle dobil prepustnico za Milano in 18. julija 1945 končno prispel v Rim, kjer se je najprej oglasil pri tržaškem nadškofu Gregorju, da bi dobil Krekov naslov. Krek je bil v pogovoru z Vošnjakom malodušen in tarnal, kako nič ne pomenijo in kako so Britanci grdo ravnali z njimi.²⁴ Vošnjak je izvedel, da želi vodja Hrvaške kmečke stranke (HSS) Vladko Maček oditi v London, česar si je želel tudi sam. Čeprav ni imel nikakršnega političnega vpliva, je koval načrte za prihodnost Jugoslavije, o čemer se je pogovarjal tudi z Milkom Brezigarjem.²⁵ Rešitev Jugoslavije sta videla v morebitnih gospodarskih

¹⁵ ASS, FV, t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

¹⁶ *Cvetoči klas pelina*, str. 35.

¹⁷ ASS, FV, t. e. 4, Krekovo pismo Vošnjaku, 26. 7. 1945.

¹⁸ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945.

¹⁹ *Vojna in mir na Primorskem*, str. 7.

²⁰ Mljač: *Ameriška luč nad Trstom*, str. 27, 31.

²¹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945.

²² Cvirn: *Nacionalni izgredi na tržaški Revoltelli*, str. 146.

²³ Bevc: *Spomini*, str. 172.

²⁴ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945; ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946.

²⁵ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945; ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946.

odnosih z Italijo. Z istimi pobudami se je nekajkrat sestal tudi z italijanskim diplomatom Carlom Sforzo.²⁶

Vošnjak se nikakor ni mogel sprijazniti, da so časi njegove diplomatske in politične agitacije že zdavnaj zamrli in tako je v svojem dnevniku nekajkrat tarna, da so se zadeve dogovarjale in sklepale mimo njega. Nekega dne je razočaran pisal, da so brez njega sestavili spomenico za kralja in zaveznike v organizaciji emigracije v Italiji.²⁷ Da bi bila osebna kriza še večja, je poskrbelo še pomanjkanje denarja, za katerega je moral večkrat skoraj ponižno prositi pri drugih emigrantih.²⁸

V okviru slovenske politične emigracije sta bili po vojni ustanovljeni dve skupini, ki sta oblikovali politično misel o prihodnosti Slovenije. Ena izmed njiju je bil Odbor za narodno akcijo, ustanovljen po vojni v Rimu, vodil pa ga je Ciril Žebot. Znotraj odbora so se zavzemali za svobodno Slovenijo. Druga skupina se je organizirala pod okriljem Narodnega odbora za Slovenijo.²⁹ Namreč, 29. 10. 1944 so se sestale Slovenska ljudska stranka, SDS in Socialistična stranka Jugoslavije, ki so oblikovale skupno politično predstavništvo Narodni odbor za Slovenijo, katerega član je postal tudi Vošnjak, za njegovega predsednika pa je bil imenovan Miha Krek. Stranke so se odločile, da Narodni odbor za Slovenijo nadaljuje svoje delo tudi v emigraciji zaradi uspešnejšega skupnega napora za doseg zastavljenih ciljev. Stranke so v popolni tajnosti izdale narodno izjavo, ki jo je podpisalo več kot 300 slovenskih najuglednejših osebnosti, med njimi tudi škof Gregorij Rožman. Stranke NOS so soglašale, da je Titov režim totalitaren in da je na oblast prišel s krvavim terorjem. Ocenili so, da se Titova politična tvorba ni sposobna preobraziti v demokratično politično silo. Kot najpomembnejšo nalogo in dolžnost so si zastavili cilj, da morajo delati za obnovo političnega in javnega življenja na demokratičnih osnovah. Stranke so želele federativno državo, a o novem državnem ustroju in obliki vladavine naj bi odločilo ljudstvo.³⁰ V izjavi so izrazili mnenje, da ima slovenski narod pravico do lastne države, pri čemer pa so odločno odklonili možnost razbitja Jugoslavije, saj naj bi le-to prineslo škodo tako Slovincem kot drugim narodom Jugoslavije.³¹

Kljub temu, da je preteklo kar nekaj časa od konca vojne, je Vošnjak še vedno bival v Rimu, kjer je skoraj nedejavno dočakal tudi leto 1947.³² Silno si je želel oditi v ZDA, vendar je še vedno brezupno čakal vesti, ali mu bo morda kdo le lahko ponudil jamstvo, ki ga je potreboval za emigracijo.³³

Vošnjakovo delo in življenje v ZDA ter tržaško vprašanje

V ZDA so po drugi svetovni vojni odhajali predvsem politični emigranti, in sicer po letu 1947 ter ob pomoči slovenskih izseljenskih duhovnikov in politikov. Prihod ni bil enostaven, saj so ameriške oblasti za emigrante zahtevale sponzorje v ZDA, pri čemer so imeli prednost predvsem mladi in zdravi ubežniki. Težave jim je povzročalo tudi bolj ali manj odkrito sovraštvo slovenskih izseljencev, ki so v ZDA prispeli pred vojno.³⁴

²⁶ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 13. 8.–5. 10. 1945.

²⁷ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946.

²⁸ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 16. 10.–1. 1. 1947.

²⁹ Klemenčič: *Slovenia as part of a United Europe in teh political Philosophy of Slovene Emigrants from Louis Adamic to Miha Krek*, str. 58.

³⁰ ASS, FV, t. e. 5, Demokratične politične stranke v Sloveniji, Izjava NO, 29. 10. 1945.

³¹ Čuček: *Sramota umira počasi. Slovenska politična emigracija*, str. 70.

³² ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 16. 10. 1946–1. 1. 1947.

³³ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 1. 1.–1. 2. 1947.

³⁴ Friš: *Uvod – Slovenci v ZDA*, str. 9; Bevc: *Spomini*, str. 173.

Vošnjak si je odhoda v ZDA močno želel, saj se v domovino ni mogel vrniti. Jamstvo za odhod mu je ob številnih prizadevanjih nazadnje dala ameriška Slovenka Nada Kobal.³⁵ 22. 7. 1947 je na ameriški ambasadi v Rimu pridobil vse dokumente.³⁶ 30. novembra je nastopil zadnji dan njegovega bivanja v Rimu, božič pa je že pričakal v Clevelandu.³⁷

Neki clevelandski časnik je objavil članek z naslovom *Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead* in Vošnjaka poimenoval kar za Thomasa Jeffersona jugoslovanske federacije, kot begunca Titovega komunističnega režima, a še vedno domoljuba. Po besedah časnika je v ZDA prispel pod okriljem UNITAS-a, gibanja pod pokroviteljstvom papeške univerze Gregoriane za združitev vseh cerkva. V govoru pred 4000 slovenskimi izseljenci je Vošnjak napovedal svojo vrnitev domov, vendar ne v Titovo Jugoslavijo, saj je bil odločen nasprotnik komunističnega režima.³⁸ Nato je obiskal San Francisco, kjer je v knjižnici na seznamu našel številne med svojimi knjigami in jugoslovanske spomenice s pariške mirovne konference iz leta 1919. Kljub temu, da je bil v domovini že nekaj časa v pokoju, je bil v ZDA prisiljen iskati službo, kar predvsem zaradi njegove starosti ni bilo lahko.³⁹

Ob srečanju z Vladkom Mačkom je dobil občutek, da slednji nima več zanimanja za Jugoslavijo, česar Vošnjak nikakor ni mogel doumeti. Ker je prepričano verjel v vrnitev v osvobojeno Jugoslavijo, ki je ne bi stiskal komunistični obroč, je vztrajal pri prizadevanjih, da bi vso situacijo pojasnil State Departmentu, kar mu je tudi uspelo, ko je naposled prišel v stik s Charlesom Allenom in mu izročil svojo spomenico. Ker se je Allen zanimal za tržaško vprašanje, ga je zanimalo Vošnjakovo mnenje, kaj naj naredi ameriška vlada, če za pomoč zaprosi Tito. Vošnjaku takšna stališča in vprašanja niso bila pogodu, zato se ni mogel brzdati in je skoraj pikro odgovoril: »To je prošnja komunistične vlade.«⁴⁰ V prizadevanjih glede tržaškega vprašanja Vošnjak vsekakor ni bil sam, saj je tudi Krek menil, da bi NOS moral v Washington poslati odposlanstvo, ki bi State De-

ASS, t. e. 5, Članska izkaznica za Jugoslovansko menzo v času Vošnjakovega bivanja v Rimu po 2. sv. vojni

³⁵ ASS, FV, t. e. 6, Vošnjakovo pismo Nadi Kobal, 27. 1. 1947.

³⁶ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 22. 7.–31. 8. 1947.

³⁷ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 25. 11. 1947–8. 1. 1948; Bevc, *Spomini*, 172.

³⁸ ASS, FV, t. e. 11, *Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead*, 28. 12. 1947.

³⁹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 13. 6.–8. 10. 1948.

⁴⁰ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 13. 6.–8. 10. 1948.

partmentu predložilo svojo tržaško spomenico.⁴¹ Vendar pa je Vošnjaka bolelo dejstvo, da so se, tako kot v starih časih, stvari odvijale kar mimo njega. Tako ga je jezila tudi informacija, da sta Maček in Krek OZN-u v Parizu poslala spomenico glede Trsta: »Lepa stvar. In Krek tako mene ubruka pred Mačekom. Ali je to otročje ali je v vsem metoda.«⁴² Šlo je za spomenico iz leta 1948, ki sta jo omenjena poslala Generalni skupščini OZN glede Svobodnega tržaškega ozemlja in v njej obžalovala, ker nova država ni bila oblikovana, temveč takoj razdeljena na dve coni, s čimer je jugoslovanska cona pripadla neposredno komunistični diktaturi, ki po njunem mnenju ni spoštovala mirovne pogodbe.⁴³ Da bi Vošnjak dokazal, da še vedno nekaj velja in da ima tudi sam podpornike, je Mačku zagotovil, da ima njegova skupina v Argentini popolno zaupanje vanj in da je zanje možna tudi Krekova odtujenost.⁴⁴ Tržaško vprašanje je bilo aktualno tako za diplomate doma, kakor tudi za emigrante v ZDA. Vošnjak se je za Trst zavzel osebno in s svojo spomenico skakal od enega do drugega Američana, ki bi lahko kakor koli pomagali. Že med prvo svetovno vojno je v neki diskusiji v javnosti omenil, da bi lahko Trst postal svobodna državica v federaciji z Jugoslavijo.⁴⁵ Da pa zahodne sile ne razmišljajo enako kot Slovenci, ki so si prizadevali za Trst, kaže dejstvo, da je že diplomat Jože Vilfan lahko na pariški mirovni konferenci po drugi svetovni vojni dobil negativen vtis o zunanji politiki zahodnih velesil. Še zlasti negativen prizvok je dobilo ravnanje »angloameriškega bloka«, ko je šlo za jugoslovanske zahteve glede Trsta in Istre.⁴⁶ Pri Vošnjaku je mogoče dobiti vtis, kakor da se nekatera njegova prizadevanja niso nikdar končala, saj je po drugi svetovni vojni ravnal podobno kot med *vélisko vojno*, ko je prav tako pisal spomenice, povezane s tržaškim ozemljem, in jih izročal svetovnim voditeljem, ki bi morda lahko pomagali Slovincem oziroma Jugoslovanom. Za Trst se je osebno zavzel tudi kot generalni sekretar delegacije Kraljevine SHS leta 1919, ko je prav tako bilo jasno, da bodo svetovne velesile v najboljšem primeru pristale na Trst kot svobodno mesto, kar se je Vošnjaku zdela primerna rešitev.⁴⁷

Osebna vztrajnost je Vošnjaku večkrat omogočila stike z visokimi predstavniki oblasti v ZDA in tako se je sestal tudi z guvernerjem Ohia Frankom Lauschetom v Columbusu. Lausche, ki je bil slovenskega rodu, mu je izkazal naklonjenost s tem, da je začel govoriti slovensko in mu pojasnil, kako so ga njegovi kolegi prepričali v kandidaturo. S sestanka je Vošnjak odšel vidno zadovoljen: »Imenitno je pa vendar, da je Slovenec gazda tega slavnega Kapitola.«⁴⁸

Na začetku februarja 1949 je vnovič potoval v Kalifornijo na Univerzo Kalifornije, Berkeley tokrat zaradi službe. 14. 2. 1949 je nastopil svoje prvo predavanje, čez tri dni je vodil tudi prvi seminar. A ker mu nihče ni želel podpisati jamstvenega pisma, se je od Berkeleyja in službe moral kmalu posloviti. Pravi razlog njegovega odhoda je menda tičal v njegovi starosti, zaradi česar ni mogel ostati član profesorskega zbora, saj ni imel pet let univerzitetne službe.⁴⁹ Vošnjakov prijatelj, Ladislav Bevc, je menil, da je morda šlo celo za politično ozadje, ker so nekateri vplivni člani akademskega senata simpatizirali s komunisti, Vošnjak pa svojega političnega prepričanja nikakor ni skrival.⁵⁰

Na začetku oktobra 1949 se je moral oglasiti pri Edgarju P. Deanu, pod-

⁴¹ ASS, FV, t. e. 13, Vošnjakovo pismo Antonu Grdini, 27. 10. 1951.

⁴² ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁴³ Boškovič: *Antijugoslovenska fašistička emigracija*, str. 287.

⁴⁴ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁴⁵ Pirjevec: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*, str. 74.

⁴⁶ Rahten: *Slovenski diplomati v začetnih letih jugoslovanskega stalnega predstavništva pri OZN*, str. 400.

⁴⁷ Lipušček: *Sacro egoismo, Slovenci v krempljih tajnega Londonskega pakta 1915*, str. 184.

⁴⁸ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁴⁹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949.

⁵⁰ Bevc: *Spomini*, str. 206.

predsedniku Nacionalnega odbora za Svobodno Evropo (The National Committee for Free Europe – Free Europe), ameriški anti-komunistični organizaciji, ki ga je opozoril, da se mora odslej javljati pri njem in poročati o svojem delu. Dean ga je namreč opozoril, da je v ZDA prišel pisat knjigo, ne objavljati raznih člankov, čeprav je Vošnjak trdil, da je slednje prinesel iz Kalifornije.⁵¹ *Free Europe* je posameznike podpirala tako, da jim je dajala raziskovalne naloge, v zameno pa zahtevala njihovo politično nedejavnost, kot se je to zgodilo tudi v Vošnjakovem primeru, ko je imel sklenjeno trimesečno pogodbo, da bi napisal politično zgodovinsko razpravo. Sprva naj bi podpore te organizacije bili deležni prav vsi politični emigranti onkraj železne zaves, a kasneje je podpora bila obljubljena le že oblikovanim narodnim odborom, zaradi česar so bili Jugoslovani izvzeti.⁵² *Free Europe* je kasneje vedno bolj predstavljala organizacijo, s pomočjo katere so bili izraženi ameriški državni interesi v vzhodnoevropskih državah.⁵³

Vošnjak je bil razočaran, ker njihova emigracija ni dosegala zelenih uspehov, saj ameriški tisk ni pisal o množičnih aretacijah v Sloveniji in ne o kolektivizaciji zemlje, kakor se je pisalo na primer o Čehih, kar je Krek opravičeval z dejstvom, da so Jugoslovani v drugačnem položaju kot drugi narodi.⁵⁴ Zato si je Vošnjak osebno prizadeval sodelovati pri čim več organizacijah, pred katerimi bi obelodanil jugoslovansko problematiko. Tako se je udeležil tudi seje *Inter-Parliamentary Union* (IPU), mednarodne organizacije, ki je predstavljala prvi stalni forum za večstranska politična pogajanja. Imel se je priložnost pogovarjati s predsednikom Slovaške demokratske stranke in predsednikom Albanskega odbora. Na vso moč si je prizadeval, da bi v omenjeno organizacijo vključil tudi Slovence.⁵⁵ Osebno je pri IPU začel delati v drugi polovici januarja 1951, za kar je prejel tudi plačilo. Njegovo skrb vzbujajoče finančno stanje se je tako nekoliko uredilo, saj so mu sredstva nakazali tudi pri Free Europe.⁵⁶

1. 7. 1951 je bil imenovan za člana Ameriške akademije za politične in družbene vede (*The American Academy of Political and Social Science*), ustanovljene leta 1889 v Philadelphii.⁵⁷ Za njegova prizadevanja v ZDA so izvedeli tudi Jugoslovani v Evropi, o čemer priča pismo člana Hrvaškega odbora v Italiji Mira Didka, ki je prebral njegovo pismo, objavljeno v *Domovini*, namenjeno predsedniku Harryju Trumanu. Didek je pohvalil njegov vnovični nacionalni in državni pogum in ga obvestil, da so njegovo pismo uporabili za članek v italijanskem tisku.⁵⁸

Nekega dne sta z Mačkom razpravljala o jugoslovanskih mejah iz leta 1918 in *Sporazumu Maček–Cvetković*. Vošnjak je menil, da bi bila edina rešitev arbitražna ali plebiscit, čemur je Maček prikimal, čeprav sta se ob zavedala, da takšne rešitve Srbi verjetno ne bi sprejeli. Zanimivo je, da je obstajalo malo upanja za vrnitev političnih emigrantov v domovino, a sta oba živo kovala načrte za Jugoslavijo, pri čemer je Maček želel vedeti, kaj vse bo hrvaško.⁵⁹ V drugi polovici leta 1951 je Vošnjak razočaran ugotavljal, da vsa prizadevanja ne vodijo nikamor in celo zamirajo. Primerjal je akcijo jugoslovanskih emigrantov s Čehi in Slovaki, ki so menda imeli lepe hiše, vsak mesec prejeli lepo vsoto dolarjev in ob tem nekaj tudi pomenili, medtem ko Jugoslovani po njegovem mnenju zaslu-

⁵¹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 28. 8. 1949–9. 1. 1950.

⁵² Bevc: *Spomini*, str. 201–202.

⁵³ Bošković: *Antijugoslovenska fašistička emigracija*, str. 289.

⁵⁴ Bevc: *Spomini*, str. 204.

⁵⁵ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 9. 1.–30. 5. 1950.

⁵⁶ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁵⁷ ASS, FV, t. e. 6, »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, brez datuma; ASS, FV, t. e. 10, Dopis The American Academy of Political and Social Science, 7. 7. 1951.

⁵⁸ ASS, FV, t. e. 10, Didkovo pismo Vošnjaku, 13. 6. 1951.

⁵⁹ ASS, FV, t. e. 7, Dnevnik, 11. 6.–23. 10. 1950.

ženega pomena niso pridobili – »*In to v dneh, v katerih je jugoslovanski problem na svojem vrhuncu. Značilno je, da nikdo ne smatra, da postoji ona tretja sila, to je mi. Nobeden ne imenuje Mačka, Kreka e tutti quanti. Izbira je danes samo med Stalinom in Titom. /.../ Nas nikdo ne čuje, nikdo za nas ne vpraša. /.../ Kako bomo mi to zagovarjali, ko pridemo domu. Tito se nam lahko smeje. Tisoč sijajnih prilik je, ki jih opuščamo. Ali Mačkova stara lajna je, da v teh okoliščinah ni mogoče ničesar napraviti.*«⁶⁰

Čeprav ni vedel, ali se bo še kdaj vrnil v domovino, si je zelo prizadeval za rešitev tržaškega vprašanja. Tako je septembra 1951 Jamesu Prioleausu Richardsu, predsedniku v poslanski zbornici Odbora za zunanje zadeve (*Foreign Affairs Committee*), izročil svojo tržaško spomenico in od njega dobil zagotovilo, da jo bo zelo pozorno prebral. V zvezi s tržaškim vprašanjem je pismo naslovil tudi na predsednika Trumana. Dobil je zagotovilo, da je bila njegova tržaška spomenica razposlana članom odborov. O Trstu je razpravljal tudi s pravnikom Vorysom, ki je Trst primerjal z drugim Gdanskim, vendar Vošnjak te filozofije ni najbolje razumel, saj je menil, da Trst ne more biti razlog za začetek tretje svetovne vojne.⁶¹ Ob koncu druge svetovne vojne je namreč bilo jasno, da Jugoslaviji na konferenci zunanjih ministrov ne bo mogoče iztržiti Trsta, dosegli bi lahko le njegov odvzem Italijanom, pri čemer se je postavljalo vprašanje, ali naj potemtakem mesto dobi široko avtonomijo, ki jo je po prvi svetovni vojni imel Gdansk, ki je bil neodvisen od Poljske, ali se mu njegove pristojnosti omejujejo.⁶² Ob vsem tem je Vošnjak menil, da je za Slovence boljše, da imajo Trst v svojih rokah zavezniki kakor pa Italijani, to se mu je namreč zdelo boljše zagotovilo narodne pravičnosti, čeprav še vedno nezadostno.⁶³ Kot je znano, je Trst že junija 1945 prešel pod nadzorstvo zavezniških sil. Čeprav je Vošnjak spomenico vročil tudi Lauschetu, se slednji kot guverner v zadevo ni mogel osebno vpletati. S svojim tržaškim načrtom je navdušil tudi škofa Gregorija Rožmana, a takšnega odobravanja ni pridobil pri urednikih *Ameriške domovine* Jaki Debevcu in Vinku Lipovcu. Lipovec ga je celo razjezil, ko je predlagal skupno akcijo z »rudečimi«, kar je Vošnjak odločno zavrnil z izgovorom, se morajo o tem posvetovati s Krekom.⁶⁴

Svoj obisk je namenil tudi Mac Mahonu, šefu generalnega štaba, slednji pa mu je ob izročitvi tržaške spomenice obljubil, da jo bo vsekakor prebral in se vnovič z njim sestal. A že čez nekaj dni se je lahko Vošnjak razočarano prepričal, da njegove spomenice niso prišle v roke poslancev in senatorjev.⁶⁵ Septembra 1951 so Velika Britanija, Francija in ZDA pozvale Jugoslavijo in Italijo, naj najde ta sporazumno rešitev tržaškega vprašanja. ZDA so v vmesnem času podpisale pogodbo o vojaškem sodelovanju z Jugoslavijo, zahodne sile pa so Italiji dovolile oborožitev.⁶⁶ Oktobra je Krek v pogovoru z Vošnjakom končno popustil in pristal na ustanovitev odbora za obrambo svobodnega tržaškega ozemlja v Clevelandu, čeprav je bil še vedno zadržan v pogledu tržaškega vprašanja. Krek se je sicer strinjal z Vošnjakovo domnevo, da je glavna nevarnost mimo, skrbelo ga je le imenovanje italijanskega generala za poveljnika balkanskega oddelka NATA.⁶⁷

Novembra je Vošnjak stopil v stik z Rayem Johnom Maddenom, predsednikom Odbora za preiskavo o *Katinskem gozdu*, in mu predlagal, naj se preišče še Kočevski Rog, na kar je Madden brez premisleka pristal, kar je pri Vošnjaku vzbudilo dvom, da se je slednji nekoliko prenaglil s svojo obljubo.⁶⁸ O Kočevskem

⁶⁰ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶¹ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶² Pirjevec: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*, str. 336.

⁶³ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁴ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁵ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁶ Pirjevec: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*, str. 402.

⁶⁷ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

⁶⁸ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951.

Rogu je poročal Kreku in se mu pohvalil, da se je zadeva sprožila le po njegovi zaslugi.⁶⁹ Vošnjakov dvom v Maddenovo obljubo se je izkazal za upravičenega, saj so poboji v Kočevskem Rogu bili še dolgo zamolčani.⁷⁰

Leta 1952 je *Ameriška domovina* pisala, da je zasledila tehten članek o Trstu, ki je bil povezan z Vošnjakovo spomenico. Po zgodovinskem uvodu je spomenica obravnavala trenutno stanje na Tržaškem. Tako je Vošnjak pisal, da Trst nima nobene neposredne zveze z italijanskim narodnim ozemljem. Trdil je, da je Italija med prvo svetovno vojno na Trst gledala še nekako stvarno, medtem ko je po drugi svetovni vojni uprizorila splošni boj proti Slovincem na Tržaškem, da bi jih potisnili v položaj brezpravnosti, v kakršnem so bili v času fašizma. Priključitev Trsta Italiji bi tako pomenila vrnitev v položaj »brezpravne raje« in bi jim odvzela še tistih nekaj pravic, ki so jih uživali. Časnik je pisal, kako je Vošnjak že leta 1918 Wilsonu predlagal, da bi Američani zasedli Trst, kar pa se ni izpolnilo. Vošnjak je tržaško vprašanje opredeljeval ne kot italijansko ali jugoslovansko, temveč kot evropsko in svetovno. Da bi bili ustvarjeni pogoji za italijansko-slovensko sožitje, bi se po njegovem mnenju morali izpolniti vsi mirovni pogoji. Nekateri tržaški Slovenci so se javno zahvalili Vošnjaku in drugim ameriškim Slovincem za njihovo podporo v težki borbi za narodni obstoj.⁷¹ Iste ga leta je *Jugoslovenski ameriški glasnik* pisal o Vošnjaku kot enem izmed vodilnih državnikov, ki so ustvarili Jugoslavijo. Časnik je zapisal, da se je v ZDA boril s pomočjo ameriškega tiska za demokracijo v trpeči Jugoslaviji. Časnik ga je opisoval kot edinega, ki se je bil sposoben dvigniti nad drobnimi plemenskimi prepiri ali strankarskimi cilji in da bi se po njem morali zgledovati tudi drugi vodje ter s skupnim delom pomagati k skorajšnji vzpostavitvi demokratične vladavine v njihovi državi.⁷² Vošnjak je večkrat dobil vtis, da je v svojih prizadevanjih glede osvoboditve Jugoslavije izpod krempljev komunizma in vrnitve političnih emigrantov v domovino sam. Tako je junija 1952 imel resen pogovor z Mačkom in ga opozoril, da so v Washingtonu, kar pomeni, da je treba delati, sicer lahko gredo v Južno Dakoto. Ker je pri Mačku tako kot pri drugih opazil pasivnost, ga je opozoril, da v Washingtonu nosijo veliko odgovornost.⁷³

Marca 1953 je potekal buren razgovor med Milanom Gavrilovićem, nekdanjim predsednikom srbske Zemljoradniške stranke, nekdanjim poslanikom v Ankari Ilijo Šumenkovićem in Vošnjakom. Slednji je gostoma povedal, da obstaja Mačkova spomenica, ki jo je poslal State Departmentu in se v njej zavzel za stanje mej, kakršno je obstajalo leta 1918. Po Vošnjakovem mnenju bi vračanje v takšno stanje pomenilo, da bi to bila Južna Srbija z Vojvodino in Hrvaška brez Dalmacije, Črna gora pa bi bila posebna enota. Gavrilović in Šumenković sta takšno izjavo smatrala za izdajalsko, eden izmed njiju je Vošnjaku celo očital, da je izdal *Krfsko deklaracijo*. A slednji se je branil, da ima po 37 letih pravico spremeniti svoje poglede in da je v resnici on v deklaracijo spravil geografsko in gospodarsko obeležene meje.⁷⁴

Na začetku maja se je po dolgem času zopet srečal s Krekom, ki se mu je zdelo potrebno, da bi se po dolgih letih ponovno sestal NOS. Glede tržaškega vprašanja je še vedno ostajal pasiven in ni želel niti slišati o kakršni koli akciji, kar Vošnjaku ni bilo pogodu.⁷⁵ 7. novembra se je delegacija NOS sestala v New Yorku v Forest Hillsu. Ker so člani Narodnega odbora za Slovenijo iz Argentine in Trsta Vošnjaka predlagali za podpredsednika, je bil tudi izvoljen. Vnovična

⁶⁹ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 1.–4. 9. 1952.

⁷⁰ Žajdela: *Kočevski Rog*, str. 5.

⁷¹ ASS, FV, t. e. 5, *Ameriška domovina* o Trstu, Važen prispevek ob peti obletnici podpisa mirovne pogodbe z Italijo, 1952.

⁷² ASS, FV, t. e. 5, »Stvarnost Jugoslavije«, *Jugoslovenski ameriški glasnik*, 30. 5. 1952.

⁷³ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 1.–4. 9. 1952.

⁷⁴ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 10. 1953–31. 12. 1954.

⁷⁵ Prav tam.

Krekova zavzetost za NOS se je Vošnjaku zdela nekoliko sumljiva. Krek se je pri kosilu izdal, da obstajajo poročila, da je Tito v zvezi z Moskvo, kar bi lahko pojasnilo njegovo obnašanje in skrb.⁷⁶ Ko so se 13. 6. 1954 ponovno sestali v Washingtonu, so proučili položaj v domovini in prišli do soglasnega zaključka, da se totalitaristični značaj komunističnega režima v Jugoslaviji ni spremenil. V tem smislu je NOS pozdravil vztrajno odpornost rojakov v domovini ter pozval njih in rojake v tujini k složnosti ter tvornemu in neustrašnemu delu za doseg ponovne osvoboditve in vrnitve človekovih in političnih pravic. V pretres so postavili tudi tržaško vprašanje. Ob tem je NOS vztrajal pri svoji izjavi z dne 13. 11. 1953, ki je zahtevala »/.../ spoštovanje določb italijansko-jugoslovanske mirovne pogodbe ter ohranitev Svobodnega tržaškega ozemlja kot trenutno edino rešitev v duhu mednarodnega prava in evropskega sodelovanja.«⁷⁷ Toda NOS ni mogel doseči enakega spoštovanja kot podobni odbori, ki so jih oblikovali politični emigranti Češkoslovaške, Madžarske, Poljske in drugih držav. Kljub Krekovim in Mačkovim prizadevanjem jim prav tako ni uspelo vzpostaviti enotnega Jugoslovanskega narodnega odbora, ki bi morebiti imel več veljave, in tudi Vošnjakova in Krekova prizadevanja pri ameriškem zunanjem ministrstvu niso dosegla vidnejšega uspeha.⁷⁸

V vmesnem času je Vošnjak obiskal Windsor, kjer je imel govor o situaciji v Trstu, o čemer je pisal tudi eden izmed ameriških časnikov: »Mi se nikoli ne bomo sprijaznili s smrtjo Slovencev v Trstu. /.../ Svobodni svet mora pokazati svojo pripravljenost pomagati manjšinam, da se borijo za svoje pravice. Zahtevamo, da se meje ozemlja, ki je določeno z mirovno pogodbo, popravijo in da se kultura naroda pod mednarodnim nadzorom dvakratno zavaruje.«⁷⁹ O Vošnjakovih prizadevanjih za Trst so se razpisali tudi v *Demokraciji*: »Najznačilnejšo izjavo o Trstu je pač dal tisti visoko stoječi uradnik ameriškega ministrstva za zunanje zadeve, ki je obžaloval, da Trst ne bo postal drugo Posarje. Razgovori o Trstu so podobni pomenkom pogrebcev, ki nosijo proti grobu veliko idejo. /.../ Mislimo, da bomo redko našli besede, ki s takšno točnostjo označujejo to, kar se s Tržaškim vprašanjem dogaja. Tu se res ruši in uničuje nekaj velikega.«⁸⁰

Čeprav že v visoki starosti in hudo bolan je po letih bivanja v ZDA dobil novo zadolžitev. Senat ZDA ga je imenoval za začasnega svetovalca v begunskih zadevah, tako da je septembra 1958 obiskal Jugoslovane v begunskih taboriščih v Evropi, in sicer v Rimu, Trstu, Salzburgu, na Dunaju in v Parizu. Namen te odprave je bila preučitev razmer in možnosti zaposlitve beguncev zunaj meja Avstrije in Italije.⁸¹ Opomniti velja, da je ob koncu vojne slovensko ozemlje zapustilo več kot dvajset tisoč Slovencev, od katerih jih je bila polovica, poprej članov kolaboracijskih vojaških enot, vrnjena v domovino in ubita, preostali so se naselili v begunskih taboriščih, predvsem v Italiji in Avstriji. Taboriščniki so vzpostavili kulturno življenje, organizirali šolstvo ter izdajali različne časopise in publikacije oziroma tiskali učbenike.⁸² Preden je bil Vošnjak poslan v Evropo, je komisija morala zanj jamčiti, da ne bo imel političnih govorov, kar slednjemu vsekakor ni bilo najbolj ljubo.⁸³ Na začetku januarja je pisal Celestinu Jelencu, da je lahko na popotovanju po Evropi ugotovil, da bo situacijo v Jugoslaviji težko razrešiti na ustrezen način, saj želijo ekstremni Hrvati Hrvaško do Drine, eks-

⁷⁶ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 10. 1953–31. 12. 1954.

⁷⁷ ASS, FV, t. e. 10, »Slovenski narodni odbor o razmerah v domovini in o tržaškem vprašanju«, *Ameriška domovina*, 1. 7. 1954.

⁷⁸ Bevc: *Spomini*, str. 9–10.

⁷⁹ ASS, FV, t. e. 6, Tito Regime Ouster Seen.

⁸⁰ ASS, FV, t. e. 4, »Pogrebci velike ideje«, *Demokracija*, 23. 7. 1954.

⁸¹ ASS, FV, t. e. 4, Dr. Bogumil Vošnjak v mestu; ASS, FV, t. e. 4, »Put g. Vošnjaka po Evropi«, ni imena časnika, 19. 2. 1959.

⁸² *Cvetoči klas pelina*, str. 40.

⁸³ ASS, FV, t. e. 4, Vošnjakovo pismo Bevcu, 24. 8. 1958.

tremni Srbi pa Veliko Srbijo. Ena in druga rešitev bi po Vošnjakovem mišljenju pomenili smrt za Slovence. Edino možno rešitev je videl v *statusu quo*, a o tem ni smel javno spregovoriti, saj je bil po njegovem mnenju ta izraz komunističnega izvora.⁸⁴ O stanju jugoslovanskih beguncev v Evropi se je pogovarjal s Krekom na božič leta 1958. Dogovorila sta se, da bo NOS deloval skupno s HSS in Srbsko bratsko pomočjo z namenom zaposlitve jugoslovanskih beguncev v Avstriji in Franciji.⁸⁵ Med vsemi jugoslovanskimi taboriščniki so Slovenci najbolj izstopali s svojo pridnostjo in delavnostjo ter si postavili številne obrtne delavnice.⁸⁶

Čeprav bi se Vošnjak zaradi že omenjene starosti in bolezni lahko upokojil v polnem pomenu besede, sta ga nemir in vesti o dogajanju v domovini gnali v vnovična prizadevanja. Tako je na perečo situacijo v Jugoslaviji ves čas opozarjal ameriško javnost in ljudi na vodilnih položajih. Senator Hubert H. Humphrey je pri poslaniku Allenu posredoval Vošnjakove kvalifikacije in ideje ter v pismu zapisal, da je prepričan, da se Allen zaveda Vošnjakovih prispevkov za lažje razumevanje situacije v Jugoslaviji.⁸⁷ Pri Allenu je za sestanek posredoval tudi Lausche, ki je o njem zapisal, da ima dolgo kariero v jugoslovanski vladi in da je dolgo časa sodeloval tudi z njegovo pisarno. Lausche je Allenu obrazložil, da se je Vošnjak pravkar vrnil s poti po Evropi kot svetovalec za begunce Senata pododbora za priseljevanje.⁸⁸ O Vošnjakovih prizadevanjih za boj proti komunizmu in osvoboditev Jugoslavije so pisali tudi srbski emigranti, in sicer v časniku pročetniške emigracije *Srpska borba*, ki je kot neuradno glasilo Srbskega kulturnega kluba sv. Sava izhajal v Chicagu. Ob izidu knjige C. M. Draškovića o titoizmu, katere recenzijo je napisal Vošnjak v *Ameriški domovini*, so srbski emigranti o Vošnjaku zapisali naslednje: »Po vojni je Vošnjak prišel v Ameriko, kjer zalaga vse svoje moči v boj proti komunizmu in za osvoboditev Jugoslavije. Ni se nam potrebno strinjati s stališči dr. Vošnjaka, nasploh ali pa samo v tej recenziji, ampak njegov patriotizem, politična doslednost in neutrudljiva borba si zaslužijo spoštovanje.«⁸⁹

V enem izmed člankov, ki je bil objavljen v časniku *Glas kanadskih Srba*, je Vošnjak komunizem primerjal z veliko kačo, »ki želi objeti cel svet in v svojem objemu zadaviti človeško svobodo«.⁹⁰ Njegovi govori, nastrojeni zoper komunizem, so bili v ZDA kar pogosti. O njegovem patriotizmu in veri, da se bo Titov komunistični režim sesul, so pisali v številnih ameriških časnikih, tako tudi v članku *Yugoslav Patriot, 75, Awaits Day When Red Rule Will Fade*, objavljenem v *New York Timesu*, za katerega je Vošnjak povedal: »Kar se je zgodilo na Madžarskem, se ne bo v Jugoslaviji. Jugoslovani imajo politične izkušnje, kakršnih ostali nimajo. Preveč so iznajdljivi, da bi zdaj prelivali kri. Počakali bodo.«⁹¹

Da je do konca verjel v idealizirano Jugoslavijo, kažejo njegove goreče besede ob zaključku članka *Moj odgovor*: »Jugoslovanska ideja ni od včeraj. Verjamem, da je danes močna v dušah tolikih Hrvatov, Srbov in Slovencev, ona je živa ideja, zmagoslavna, nepremagljiva. Za njo se zavzemamo od začetka našega stoletja. Doživela je zmage in poraze, bila je izkoriščena, napačno razumljena, ampak se je vedno znova pojavila v celem svojem sijaju. Jugoslavija je hči jugoslovanske ideje, ki je izraz težnje k enakosti in enakopravnosti vseh Jugoslovancev, bodisi da

⁸⁴ ASS, FV, t. e. 13, Vošnjakovo pismo Jelencu, 5. 1. 1959.

⁸⁵ ASS, FV, t. e. 8, Dnevnik, 1. 1.–8. 4. 1958; ASS, FV, t. e. 10, Vošnjakovo pismo Bevcu, 1959, brez datuma.

⁸⁶ *Cvetoči klas pelina*, str. 19.

⁸⁷ ASS, FV, t. e. 1, Humphreyjevo pismo Vošnjaku, 20. 5. 1959.

⁸⁸ ASS, FV, t. e. 1, Lauschetovo pismo Vošnjaku, 1. 6. 1959.

⁸⁹ ASS, FV, t. e. 3, »Slobodna slovenačka štampa o knjizi dr. C. Draškovića, Najbolja knjiga o titoizmu kaže dr. Bogumil Vošnjak u 'Američkoj domovini'«, *Srpska borba*, 2.

⁹⁰ ASS, FV, t. e. 3, Crvena propaganda u sovjetskoj borbi za pobeđu komunizma, *Glas kanadskih Srba*, brez datuma.

⁹¹ ASS, FV, t. e. 4, »Yugoslav Patriot, 75, Awaits Day When Red Rule Will Fade«.

so Srbi, Hrvati in Slovenci. Ona je vsem potrebna kot kos kruha, kot zrak. Če bi Jugoslavija prenehala biti, bi to bil konec. Extra Yugoslavia non est vita.»⁹²

Vošnjak je kar nekaj časa živel z rakom, kar ga pri njegovem delu ni oviralo, saj je skoraj do zadnjega diha neumorno delal in si prizadeval za osvoboditev srednje in vzhodno-evropskih narodov izpod komunistične oblasti. Na koncu ga je bolezen čez noč premagala in tako je v torek zvečer 19. junija 1959 umrl v starosti 77 let.⁹³ Njegovega pogreba so se udeležili številni, med drugim tudi Krek, ki se je od pokojnika poslovil z naslednjimi mislimi: »*Profesor dr. Bogumil Vošnjak, bivši jugoslovanski pooblaščen minister je posvetil svoje velike sposobnosti in vse svoje življenjsko prizadevanje pospeševanju blagostanja svojega ljubljenega naroda in domovine. V tem je sledil zgledom svojega očeta in strica, ki sta bila med odličnimi organizatorji in pospeševalci slovenskega kulturnega in združnega življenja v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja. Hotel je doseči za slovenski narod svobodo in neodvisnost od vsake tuje oblasti. Habsburška monarhija, ki je v tisti dobi vladala nad Slovenci, nam ni priznavala niti osnovnih narodnostnih pravic.*« Omenil je tudi njegovo prizadevanje med drugo svetovno vojno in neposredno po njej: »*Med drugo svetovno vojno, okupacijo in komunistično revolucijo je prenašal bridko usodo, ki je bila delež našega ljudstva. Ko je po vojni komunistična tiranija zamenjala fašiste in naciste na oblasti, je dr. Vošnjak ponovno zapustil svoj dom, da bi kot svobodni politični emigrant pomagal vzpostaviti demokratične ustanove in svobodno narodno življenje v Jugoslaviji. Dasi je bil že v letih, je delal med nami kot zgled pridnosti, vztrajnosti in trdnega zaupanja v uspeh. Smrt ga je prav dobesedno iztrgala iz njegove delavnice. Do zadnjega dneva življenja je bil neumoren. Gnalo ga je prepričanje, da mora komunistično nasilje kmalu končati in da bo nastopila nova doba, ko bodo svobodni narodi v mirnem sodelovanju ustvarjali novo srečo na zemlji. Z dobrimi deli je pokojni vsekal svoje ime v zgodovino Slovenije in Jugoslavije.*«⁹⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASS - Arhiv Studia Slovenica

- fond Vošnjak (FV), t. e. 1, Humpreyevo pismo Vošnjaku, 20. 5. 1959; Lauschetovo pismo Vošnjaku, 1. 6. 1959;
- fond Vošnjak (FV), t. e. 3, Vošnjak Bogumil, »Moj odgovor«, 12; Crvena propaganda u sovjetskoj borbi za pobeđu komunizma, *Glas kanadskih Srba*, brez datuma; »Slobodna slovenačka štampa o knjizi dr. C. Draškovića, Najbolja knjiga o titizmu kaže dr. Bogumil Vošnjak u <Američkoj domovini>«, *Srpska borba*, 2;
- fond Vošnjak (FV), t. e. 4, »Yugoslav Patriot, 75, Awaits Day When Red Rule Will Fade«; »Pogrebci velike ideje«, *Demokracija*, 23. 7. 1954; Dr. Bogumil Vošnjak v mestu; »Put g. Vošnjaka po Evropi«, ni imena časnika, 19. 2. 1959; Vošnjakovo pismo Bevcu, 24. 8. 1958; »Dr. Bogomilu Vošnjaku v slovo«, *Ameriška domovina*, 9. 7. 1959; »Dr. Bogumil Vošnjak«, *Ameriška domovina*, 18. 6. 1959; Krekovo pismo Vošnjaku, 26. 7. 1945;
- fond Vošnjak (FV), t. e. 5, Demokratične politične stranke v Sloveniji, Izjava NO, 29. 10. 1945; Ameriška domovina o Trstu, Važen prispevek ob peti obletnici pod-

⁹² ASS, FV, t. e. 3, Vošnjak Bogumil, »Moj odgovor«, 12.

⁹³ ASS, FV, t. e. 4, »Dr. Bogomilu Vošnjaku v slovo«, *Ameriška domovina*, 9. 7. 1959; ASS, FV, t. e. 4, »Dr. Bogumil Vošnjak«, *Ameriška domovina*, 18. 6. 1959.

⁹⁴ ASS, FV, t. e. 4, »Dr. Bogomilu Vošnjaku v slovo«, *Ameriška domovina*, 9. 7. 1959.

- pisa mirovne pogodbe z Italijo, 1952; »Stvarnost Jugoslavije«, *Jugoslovenski ameriški glasnik*, 30. 5. 1952;
- ⊙ fond Vošnjak (FV), t. e. 6, Tito Regime Ouster Seen; »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, 12. 7. 1951; Vošnjakovo pismo Nadi Kobal, 27. 1. 1947; »Dr. Bogumil Vošnjak, član American Academy of Political Science«, *Ameriška domovina*, brez datuma;
 - ⊙ fond Vošnjak (FV), t. e. 7, Dnevnik, 4. 7.–11. 8. 1945; Dnevnik, 7. 10. 1945–2. 2. 1946; Dnevnik, 13. 8.–5. 10. 1945; Dnevnik, 16. 10.–1. 1. 1947; Dnevnik, 13. 6.–8. 10. 1948; Dnevnik, 22. 7.–31. 8. 1947; Dnevnik, 25. 11. 1947–8. 1. 1948; Dnevnik, 28. 11. 1948–27. 8. 1949; Dnevnik, 28. 8. 1949–9. 1. 1950; Dnevnik, 9. 1.–30. 5. 1950; Dnevnik, 11. 6.–23. 10. 1950;
 - ⊙ fond Vošnjak (FV), t. e. 8, Dnevnik, 8. 7.–31. 12. 1951; Dnevnik, 1. 1.–4. 9. 1952; Dnevnik, 1. 10. 1953–31. 12. 1954; Dnevnik, 1. 1.–8. 4. 1958;
 - ⊙ fond Vošnjak (FV), t. e. 10, Dopis The American Academy of Political and Social Science, 7. 7. 1951; Didkovo pismo Vošnjaku, 13. 6. 1951; »Slovenski narodni odbor o razmerah v domovini in o tržaškem vprašanju«, *Ameriška domovina*, 1. 7. 1954; Vošnjakovo pismo Bevcu, 1959, brez datuma;
 - ⊙ fond Vošnjak (FV), t. e. 11, Yugoslav patriot brings new hope, Spark of Liberty Far From Dead, 28. 12. 1947;
 - ⊙ fond Vošnjak (FV), t. e. 13, Vošnjakovo pismo Antonu Grdini, 27. 10. 1951; Vošnjakovo pismo Jelencu, 5. 1. 1959;
 - ⊙ fond Vošnjak (FV), t. e. 15, Vošnjakov esej o njegovem življenju med drugo svetovno vojno, 17. 3. 1945.

AS - Arhiv Republike Slovenije

- ⊙ SI AS 1039, Priv. A. LVIII, Osebni fond Bogumila Vošnjaka (OFBV).
- ⊙ SI AS 1039, fasc. 2, Vošnjakovo pismo Ačimoviću, brez datuma.
- ⊙ SI AS 1039, fasc. 4, Georgijevičevo pismo Vošnjaku, 23. 2. 1942.
- ⊙ SI AS 1039, fasc. 22, Prošnje izseljencev v Kruševcu Vošnjaku, Kruševac, 4. 9. 1941. Odgovor na vprašanje, kak je pravni položaj Slovencev v Srbiji?, 9. 9. 1941.

LITERATURA

- Bevc, Ladislav: *Spomini*. Ljubljana: Jutro, 2006.
- Bošković, Mate: *Antijugoslovenska fašistička emigracija*. Beograd. »Sloboda«, Dnevnik, OOUR, 1980.
- Cvirn, Janez: Nacionalni izgredi na tržaški Revoltelli. V: *Slovenska kronika XX. stoletja* (ur. Balkovec Bojan et al.). Ljubljana: Nova revija, 1995, 146.
- Čuček, Janez: *Sramota umira počasi. Slovenska politična emigracija*. Maribor. Založba Obzorja, 1979.
- Friš, Darko: Uvod – Slovenci v ZDA. V: *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote, Pregled zgodovine KSKJ 1894–1994* (ur. Friš, Darko, Kolar, Borut, Vovko, Andrej), Ljubljana, 1996, Ilex, 5–14.
- Gačič, Aleksandra: *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat. Doktorska disertacija*. Maribor, Filozofska fakulteta Maribor, 2014.
- Klemenčič, Matjaž: Slovenia as part of a United Europe in teh political Philosophy of Slovene Emigrants from Louis Adamic to Miha Krek. V: *Intelektualci v Diaspori*. Ljubljana. Založba ZRC, 1999.
- Kranjec, Silvo: *Slovenski biografski leksikon*. SAZU. ZRC. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi812868/> (24. 7. 2014)
- Lipušček, Uroš: *Sacro egoismo, Slovenci v krempljih tajnega Londonskega pakta 1915*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2012.
- Mljač, Tanja: *Ameriška luč nad Trstom*. Koper, Založba Annales, 2008.
- Pacor, Mario: *Jugoslovanska revolucija. V: Zgodovina revolucij XX. stoletja*. Ljubljana, Komunist, 1971, 353–354.

Petranović, Branko: *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941–1945)*. Beograd, Rad, 1983.

Petranović, Branko, Zečević, Momčilo: *Jugoslavija 1918/1984, Zbirka dokumenata*. Beograd, Svedočanstva, 1985.

Pirjevec, Jože: »Trst je naš!« *Boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana: Nova revija, 2008.

Pirjevec Jože, Bajc Gorazd, Klabjan Borut: *Vojna in mir na Primorskem. Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954*. Koper: Založba Anales, 2008.

Rahten, Andrej: Slovenski diplomati v začetnih letih jugoslovanskega stalnega predstavništva pri OZN. V: *Acta Histriae* 21(2013), št. 3, 389–408.

Žajdela, Ivo: *Kočevski Rog*. Maribor: Založba za alternativno teorijo, 1990.

Cvetoči klas pelina, slovenski begunci v Avstriji po letu 1945 (ur. Rihtar, Lenart) Ljubljana: Družina d. o. o. in Rafaelova družba, 2014.

SUMMARY

FORMER DIPLOMAT BOGUMIL VOŠNJAK AT THE TIME OF THE WORLD WAR II, EMIGRATION AND THE ISSUE OF TRIESTE

A person who used to function in high political and diplomatic circles abroad and at home finds it difficult to accept the fate and the fact that he has virtually no value anymore. After the extraordinary activities in the Yugoslav Committee, appearance at Paris Peace Conference and being recalled from his position as Emissary and Minister Plenipotentiary in Prague, Vošnjak's value started to fade. Although he was functioning in the Constitutional Assembly and the National Assembly under the aegis of the State Department as an advisor, he did not stand out. Without his former standing, he launched himself into turbulent happenings of the Second World War and endeavored to flee his homeland, probably hoping to help it as he did in the first emigration. However, all attempts of escape failed, which led to his joining the Chetnik movement and seeking to help Slovenes in exile who had taken refuge in Serbia. After the war, he found himself in Rome where he was helped by Miha Krek, and was serving on the National Committee for Slovenia. After several attempts, he successfully emigrated to the USA where he had even less value. Yet, despite the emigration and his age, Vošnjak never forgot his homeland but tried to help it as much as he was able. He sought to help primarily Slovenian refugees and those who due to disagreement with the Communist authorities tried to flee to the USA, for which they needed appropriate guarantees. These very refugees provided Vošnjak with the information on the situation in Yugoslavia as Vošnjak never set foot on the domestic territory, precisely because of the threat of his liquidation. As if he turned back time, he found himself facing the same fight as during the Great War. The role he played then was not as trifling in the USA, since he was remembered by some and therefore established direct contact with a few prominent Americans. He made effort to convince important American politicians to help Slovenians with Trieste issue, bearing in mind that he was interested in Trieste territory even in the first emigration. Then he fought to free Yugoslavs from Austria-Hungary domination and this time for their liberation from Tito's totalitarian regime. In the conclusion it is worth recalling the fact that Vošnjak did not have a real connection with his homeland as all information he had, he gleaned only from the opponents of the Communism in the homeland with whom he engaged in correspondence. Some information and news he obtained almost at the end of his life upon encountering people in refugee centers whom he visited following the au-

thorisation given by the US authorities in Europe. How did Vošnjak's homeland respond to his efforts and if they even knew about him could not be observed from the examined sources. We can only assume that his home country did not know about him, as also indicated by long-standing silence or rather his life and work left unexplored, especially after his departure to the USA following the Second World War. Vošnjak believed until the end that he will someday return to his homeland and will, together with other emigrants, have a place among established and prominent people in Yugoslavia thus being able to help shape politics and realize he never reached his ideal – unitarist concept.